

ДО ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ УЯВИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ОБРАЗОТВОРЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У статті висвітлений теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми формування та розвитку психічного процесу уяви у розумово відсталих дошкільників на заняттях образотворчою діяльністю у спеціальних дошкільних закладах.

Ключові слова: образотворча діяльність, розумово відсталі дошкільники, уява.

В статті представлений теоретичний аналіз літературних джерел по проблемі формування і розвитку психічного процесу воображення у умовно відсталих дошкільників на заняттях образотворчою діяльністю в спеціальних дошкільних закладах.

Ключевые слова: образотворческая деятельность, умовно отсталые дошкольники, воображение.

Навчальні та професійні стандарти сучасного суспільства створюють необхідність формування всебічно розвиненої особистості, яка б могла займатися не лише механічною репродуктивною працею, але й творчо активну, що могла б інтелектуально та нестандартно підходити до рішення різних ситуацій, успішно реалізувати себе у всіх сферах життя.

Творчість – це необхідність людини, адже пристосування до навколишнього світу та протистояння його труднощам відбувається саме в процесі творчої діяльності.

Творчий потенціал особистості необхідно накопичувати від самого народження. Цей процес не може відбуватися стихійно, а потребує спеціально організованої роботи з боку батьків та вихователів дошкільних закладів.

Формування творчої діяльності розумово відсталих дітей значно ускладнене внаслідок особливостей розвитку психічних процесів сприйняття, мислення, уяви. Процес сприйняття особливо важливий на початковому етапі: дитина зовні та внутрішньо сприймає оточуючий світ. Сприймання розумово відсталої дитини характеризується недостатністю, недиференційованістю, вузькістю (Т.М. Головіна, Л.В. Занков, Ж.І. Шиф). Це призводить до значної обмеженості і помилковості отриманої зовні інформації та утруднює перехід до

наступної ланки в механізмі творчої діяльності – розподілу інформації на частини, визначення переваг, порівняння, систематизування та здійснення умовиводу. Цей етап у розумово відсталих дітей не відбувається також через порушення та малу активність всіх розумових операцій, хаотичність дій в процесі рішення, некритичність та низьку мотивацію діяльності (М.С. Певзнер, С.Л. Рубінштейн, О.А. Стребелева). Всі ці психічні особливості негативно відбиваються і на процесі уяви, без якого стає неможливим кінцевий результат творчої діяльності – створення нового продукту (малюнку, виробу, твору тощо).

Уява – це психічний процес, що полягає у створенні нових образів шляхом перероблення матеріалу сприйняття та уявлення, отриманого у попередньому досвіді (Л.С. Виготський, М.В. Гамезо, А.В. Петровський).

Проблеми формування, розвитку та можливості корекції уяви вже вивчалися у корекційній педагогіці.

На недостатню диференційованість образів предметів та явищ у розумово відсталих дітей, їх швидке забування, зміну, фрагментарність та бідність вказувала І.М. Бгажнокова. В.М. Синьов підкреслює, що дитина з розумовою відсталістю не може подумки, якісно оперувати образом предмета – перевертати його, виділяти окремі частини та істотні властивості, абстрагуватися від неістотних, об'єднувати образи, змінювати їх.

У дослідженнях Г.М. Дульнєва, Л.В. Занкова, Ж.І. Шиф та ін. у тій чи тій мірі є відомості щодо таких особливостей уяви розумово відсталих учнів як утруднення використання життєвого досвіду, наявних знань, спрощене уявлення причин явищ, пояснення їх випадковими асоціаціями, ототожнення причин різних за походженням, але схожих ззовні, заміна причин явищ наслідками та навпаки тощо.

Досліджуючи уяву розумово відсталих дітей, авторами Л.Б. Баряєвою, Н.М. Палагіною, Н.Д. Соколовою відзначено безініціативність, пасивність у іграх даної категорії дітей, невміння використовувати предмети у різних функціях, застосовувати під час ігрової діяльності. Це пояснюється недорозвиненням пізнавальної сфери розумово відсталих дітей, зокрема, уяви.

Всі ці особливості уяви, що спостерігаються при розумовій відсталості, вказують на необхідність організації спеціальної роботи з метою попередження та корекції порушень уяви розумово відсталої дитини [1]. Така робота повинна розпочинатися ще у дошкільному віці і включатися у всі види діяльності дітей (Л.С. Виготський, О.Я. Дудецький, Г.І. Липкіна).

Л.Б. Баряєва вказує, що з раннього дитинства необхідно збагачувати життєвий досвід розумово відсталих дітей, знайомити з можливостями використання предметів у різних цілях залежно від ситуації. Така робота лежить в основі розвитку вміння уявляти.

Н.М. Палагіна зазначає, що значні можливості для розвитку уяви розумово відсталих дошкільників має ігрова діяльність. Після

спеціального експериментального дослідження автор підкреслила, що за умов проведення спрямованої роботи з розвитку уяви у грі, діти починали проявляти зацікавленість завданням, отримували масу вражень, моделювали на іграшках дії власні та дорослих. Самостійна гра досліджуваних ставала тривалішою. Однак, окрім позитивної тенденції, проявлялися і значні: стереотипна прив'язаність до реального значення слів та предметів, швидке згасання інтересу у дітей.

Проведене Н.М. Палагіною дослідження виявило значні можливості уяви розумово відсталих дітей, зокрема у збагаченні ігрової діяльності в зв'язку з розвитком варіативного неспецифічного використання предмету й паралельним моделюванням на іграшці побутових дій дитини. Однак, автором було, також, наголошено на ускладненні процесу становлення уяви розумово відсталих дошкільників через низьку активність патологічного мозку, через що поза експериментальної роботою покращення не відбувалися, захопленість грою зникала. Таким чином, було підтверджено, що первинним елементом уяви є умовна дія, розвитку якої сприяє варіативність предметних дій та неспецифічне використання предмету.

Одним з видів дитячої діяльності, в якому творчість та уява посідають основоположне місце – образотворча діяльність.

Образотворча діяльність поряд з ігровою стає провідною у дошкільному віці. Займаючись образотворчою діяльністю дитина, як і під час гри, готує себе до життя у соціумі: навчається діяти, самостійно вирішувати проблеми, працювати, розвивається її мислення, емоції, формується характер.

Дослідження у галузі образотворчої діяльності розумово відсталих дітей проводили І.І. Будницька, О.П. Гаврилушкіна, Т.М. Головіна, І.О. Грошенко, О.А. Єкжанова, Н.П. Сакуліна та ін. Вчені відзначили, що розумово відсталі діти відчують значні труднощі у виборі сюжету, композиції, засобів для малювання, що пов'язано з недорозвиненістю уяви. Зокрема, О.П. Гаврилушкіна зауважила, що для того, щоб досягти необхідного рівня розвитку уяви до школи, необхідно проводити спеціально організовану корекційну роботу на матеріалах малювання, ліплення, конструювання та інших видів образотворчої діяльності. О.П. Гаврилушкіна також відзначила, що у розумово відсталих дітей через надзвичайно обмежений досвід предметних та ігрових дій, сутність реальних об'єктів довго залишається непізнаною. Це значно утруднює дії з предметами та їх зображеннями, використання предметів-замісників і таке інше. У розробленій програмі навчання розумово відсталих дошкільників образотворчої діяльності, автор відводить важливу роль навчанню малюванню та ліпленню, бо така робота пов'язана з розвитком сприйняття і формуванням уявлень у дітей, що стає містком до "вільного" малювання, створення власного сюжету і композицій, що можливо лише за наявності уяви.

У дослідженнях Т.М. Головіної, І.О. Грошенкова, Н.П. Сакуліної

вказано, що через труднощі розумово відсталих дітей у розумінні інструкцій, вони припускають помилки у виконанні завдань з образотворчої діяльності, при цьому, навіть за допомогою дорослих, їм важко знайти та виправити їх. Авторами також зазначено, що розумово відсталі учні не вміють орієнтуватися на листі паперу, відчують утруднення у визначенні правої та лівої сторін, верхнього, нижнього краю паперу тощо. Дуже складні для дітей "подвійні" завдання ("у правому нижньому кутку" і таке ін.), а також розташування зображень відносно одне одного. Було наголошено на необхідності проведення на уроках та в позакласний час оформлення дерев'яних, швацьких, картонажних виробів, декоративного та тематичного малювання, ілюстрування тощо з метою розвитку уяви розумово відсталих учнів.

Вказуючи на примітивність змісту, емоційну бідність, фрагментарність малюнків розумово відсталих учнів, І.О. Грошенков пояснював це пізнавальною пасивністю дітей даної категорії і наголошував на необхідності спеціального систематичного навчання розумово відсталих дітей образотворчій діяльності.

Важливі аспекти питання організації корекції уяви на заняттях образотворчою діяльністю розглянуті у роботах О.П. Гаврилушкіної, Г.Г. Григор'євої, І.О. Грошенкова, Т.М. Зотової, Н.П. Сакуліної, С.Г. Якобсона та ін.

О.П. Гаврилушкіна підкреслювала, що будучи першою продуктивною діяльністю дитини, образотворча діяльність має відтворюючий творчий характер. При цьому вона не лише вимагає певного рівня сформованості психічних процесів дошкільника, зокрема уяви, але і значною мірою впливає на її розвиток [2].

Виходячи з особливостей психофізичного розвитку розумово відсталих дошкільників, О.П. Гаврилушкіна визначає наступні напрямки роботи, що сприяють корекції їхньої уяви.

Формування мотиваційно-потребностного плану діяльності. Вихователь повинен викликати бажання та інтерес розумово відсталих дошкільників до процесів малювання, ліплення, аплікації, сформувані в них ігрове ставлення до діяльності. Для цього на заняттях образотворчою діяльністю слід більше розмовляти з дітьми, використовувати їхні вироби у різних іграх, проводити виставки дитячих робіт для батьків. Такий підхід значно ефективніший у роботі з формування образів уяви у дітей з розумовою відсталістю, ніж той, коли дитина підкорюється лише вимогам дорослого.

Сенсорне виховання дітей. Дошкільників необхідно навчати засобом сприйняття навколишнього світу таким чином, щоб на основі отриманої інформації сформувалися образи уяви, придатні для подальшого зображення.

Така робота включає в себе навчання способом вичленення плоскісної форми (контур) предмету шляхом включення в процес організованого спостереження рухового аналізатору, використовуючи

зорово-рухові модельовані форми; розглядання об'єктів перед зображенням з метою формування диференційованого сприйняття.

Автор зазначає, що завдяки систематичному здійсненню сенсорного виховання розумово відсталі дошкільники можуть виконувати зображення не лише за зразком, але й за задумом, використовуючи зміст знайомих казок, ігор, художніх творів.

Виховання самостійності при виконанні образотворчих завдань. Необхідно заохочувати навіть найменші спроби дитини до пошуку самостійних рішень, тоді вона діє активніше, сміліше, в неї немає негативної реакції на невдачу.

Розвиток мовлення на заняттях образотворчою діяльністю. Психічний процес уяви нерозривно пов'язаний з мовленням дитини. Слово актуалізує минулий досвід дитини, отримані нею враження від дійсності, при поєднанні яких утворюються нові зв'язки. Слово виділяє в об'єктах та явищах такі ознаки, які раніше не об'єднувалися між собою, внаслідок чого утворюються нові сполучення минулих нервових зв'язків.

Завдання розвитку мовлення формулюються та вирішуються з урахуванням специфічних особливостей кожного виду діяльності (малювання, ліплення, аплікації). У кожному конкретному випадку на перший план можуть виступати задачі поповнення словника, навчання словесному звіту про зроблені дії, плануванню.

О.П. Гаврилушкіна пропонує наступні види та прийоми роботи на різних етапах навчання образотворчої діяльності, які сприяють корекції уяви розумово відсталих дошкільників [2]:

- ігрові завдання та вправи на розвиток кольорового сприйняття, розрізнення форм, визначення просторових відношень тощо (розрізні картинки, збірно-розбірні іграшки, лабіринти і таке ін.);
- спостереження за діями дорослого;
- практичні дії з предметами та їх зображеннями (обігравання виробів, підкладання зображень до предмету тощо);
- виконання завдань за наслідуванням;
- виконання завдань за зразком;
- виконання зображень за словесним завданням дорослого.

Вказуючи на те, що заняття образотворчою діяльністю є важливим засобом корекції недоліків психофізичного розвитку і, зокрема, уяви розумово відсталих дітей, І.О. Грошенко визначив напрямки роботи з метою подолання цих недоліків [3]:

- виховувати позитивне ставлення до занять образотворчою діяльністю та її результатів;
- навчати уявляти та вказувати названу вихователем ознаку;
- вчити уявляти та називати предмети та їх ознаки;
- вчити уявляти цілісний образ предмету та відображувати його засобами образотворчої діяльності (ліплення, малювання, аплікація);
- формувати правильне уявлення форми, розміру, кольору,

просторових відношень та уміння передати їх у зображенні;

- вчити співвідносити елементи зображення з деталями та частинами реальних предметів.

Питання корекції уяви розумово відсталих дошкільників торкалася у своїх роботах Т.М. Зотова. Автор зазначала, що ефективна організація естетичного виховання на заняттях образотворчою діяльністю значно сприяє корекції уяви вихованців спеціальних дошкільних закладів. Наочність та конкретність навчального матеріалу, що має певну естетичну цінність, у поєднанні з емоційним характером навчання малюванню, загострюють почуття дітей, особливо відчуття кольору, кольорових поєднань, ритмічних побудов.

Особливе значення для корекції уяви під час естетичного сприйняття має систематична демонстрація вихователем доступних для розуміння витворів мистецтва: картин, скульптур, виробів народних майстрів, іграшок тощо [5].

Г.Г. Григорьева у своїй роботі надає цікавий матеріал стосовно розвитку передумов образотворчої діяльності на різних вікових етапах дошкільного дитинства. Розглядаючи розвиток уяви дошкільника як необхідний етап роботи у формуванні образотворчої діяльності, автор пропонує розпочинати його якомога раніше. Г.Г. Григорьева зазначає, що у віці 1-2 роки така робота полягає в ознайомленні малюка з яскравим образотворчим матеріалом (олівцями, фломастерами, фарбами), зацікавленні діями дорослого з цим матеріалом, заохоченні до самостійних дій з ним.

На взаємозв'язок між формуванням мотивації, зокрема ігрової, та рівнем виконання зображень дошкільниками вказували Т.М. Дронова та С.Г. Якобсон.

Поступово у дитини відбувається узагальнення образотворчих дій: перенос засвоєної дії на новий предмет (спосіб зображення олівцем переноситься на фломастер, воскові крейди, пензлик тощо), способу дії на нові ситуації (крейдою малюємо на асфальті, на підлозі, на дошці тощо).

Для успішного розвитку уяви дошкільників у період з 2-ох до 3-ох років Г.Г. Григорьева пропонує шукати разом з дітьми в каракулях образи, асоціації, по-різному позначати та обігрувати їх. Таке "читання" каракулей та різноманітні дії з образотворчим матеріалом сприяють підвищенню інтересу дошкільника до предметного світу, прагнення виразити свої захоплення в образах.

З метою розвитку уяви дорослі на даному етапі також мають продовжувати знайомити дошкільників із світом речей, тому що дитина малює те, що її хвилює, цікавить, залишає яскравий слід у пам'яті; виховувати інтерес до предметів образотворчої діяльності (ілюстрацій, статуєток, художньо виконаних іграшок); розвивати здатність помічати, розуміти зображення знайомих предметів. Дитина має усвідомити, що

навколишній світ існує ще й в образах.

Г.Г. Григорьєва рекомендує у віці 2-3 роки починати привчати дитину до правильних прийомів роботи з образотворчим матеріалом.

Спеціально організована робота з сенсорного виховання через систему дидактичних ігор та різноманітних продуктивних видів діяльності дозволяє сформувати у дітей починаючи з 3-ох років уявлення про сенсорні еталони кольору, форм, про відношення предметів за розміром; просторові відношення; способи обстеження предметів шляхом порівняння їх властивостей із сенсорними еталонами. Важливим моментом на даному етапі стає також робота над задумом образу, що полягає у придумуванні дитиною змісту малюнку (ліплення), визначенні матеріалу, прийомів послідовності зображення і прямо залежить від сформованості уяви дошкільника [3].

Всі образи, які передаються дітьми у зображеннях мають бути їм добре знайомими. Для збагачення образів уяви та більш змістовного їх відображення у продуктах образотворчої діяльності Н.П. Сакуліна пропонує спеціально розширювати життєвий досвід дітей з певної теми: організовувати спостереження на прогулянках, розучувати пісні на музичних заняттях тощо. Тоді враження дошкільників будуть більш глибокими, а малюнки більш виразними. Особливе значення це має на початковому етапі навчання образотворчій діяльності.

Вихователь повинен постійно стимулювати розумову діяльність та самостійність, без яких творча діяльність дітей неможлива. Н.П. Сакуліна зазначила, що у старшому дошкільному віці не слід обговорювати всі моменти зображення: те що можна, слід залишити для вільного рішення кожної дитини. Крім того, не слід штучно звужувати теми зображень, а, навпаки, відзначати вкінці заняття цікаво виконані роботи. Формуванню уяви, на думку автора, також сприяє читання книг, розглядання ілюстрацій, образна характеристика предметів та явищ у процесі спостереження [6].

Таким чином, на основі аналізу науково-методичної літератури з проблеми корекції уяви розумово відсталих дошкільників на заняттях образотворчою діяльністю можемо прийти до висновків, що між уявою дітей та створенням ними зображень та виробів існує взаємообумовлений зв'язок. З одного боку, виготовлення продуктів образотворчої діяльності неможливо без роботи уяви дошкільника, з іншого – грамотно організована робота на заняттях малюванням, ліпленням, аплікацією ефективно впливає на корекцію даного психічного процесу. Успішність роботи з корекції уяви розумово відсталих дошкільників на заняттях образотворчою діяльністю залежить не лише від змістовності існуючого методичного матеріалу з даної проблеми, але й правильності застосування різних методів навчання, адекватності видів роботи на заняттях, індивідуальних особливостей та можливостей кожної дитини.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Гаврилушкина О. П. Особенности формирования изобразительной деятельности умственно отсталых детей дошкольного возраста / О. П. Гаврилушкина. – М.: Просвещение, 1976. – 192 с.
3. Григорьева Г. Г. Развитие дошкольника в изобразительной деятельности / Г. Г. Григорьева. – М. Педагогика, 1999. – 344 с.
4. Грошенко И. А. Изобразительная деятельность во вспомогательной школе / И. А. Грошенко. – М.: педагогика, 1982. – 167 с.
5. Зотова Т. Н. Методика обучения изобразительной деятельности детей с проблемами в развитии : учебно-методический комплекс дисциплины / Т. Н. Зотова. – Бийск: БПГУ им. В.М. Шукшина, 2009. – 42 с.
6. Сакулина Н. П. Анализ рисования / Н. П. Сакулина // О педагогическом изучении учащихся вспомогательных школ / ред. Занков П.В. – М.: Просвещение, 1953. – С. 146–152.

The article is devoted to the problem of the formation and development of the mental process of imagination in intellectually backward preschoolers in the classroom graphic activity in special preschool.

Keywords: graphic activity, intellectually backward preschoolers, imagination.

Отримано 19.9. 2013

УДК 376. 016:745/749

О.М. Опалюк

ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЯ БАЧЕННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ШКОЛЯРАМИ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглядаються сучасні проблеми розвитку художнього стилю бачення творів декоративно - прикладного мистецтва школярами допоміжної школи в умовах сьогодення.

Ключові слова: твори декоративно - прикладного мистецтва, художній стиль бачення, естетичне виховання, формування естетичного і художнього сприйняття.